

MŰVELŐDÉS, CSALÁDI SZOKÁSOK ÉS TÁRSAS KAPCSOLATOK A KÉPERNYŐ ELŐTT*

BESZÁMOLÓ ÖT BÉKÉS MEGYEI KÖZSÉGBEN ÉS SZEGEDEN VÉGZETT VIZSGALATOK EREDMÉNYEIRŐL

„Kulturális politikánk eredményességét bizonyítja, hogy a szocialista közművelődés az utóbbi négy esztendőben népünk újabb, még szélesebb tömegeit fogta át. Nagy szerepe volt ebben a korszerű technikai lehetőségek kihasználásának, a rádió, a televízió széles körű elterjedésének.”
(Az MSZMP IX. kongresszusának beszámolójából.)

A VIZSGALAT HIPOTÉZISE

I

A vizsgálat alapvető célja abból a tényből indul ki, hogy a televízió, mint korunk legjelentősebb tömegkommunikációs eszköze, jelentős helyet tölt be és nagy szerepet játszik a művelődésben, a szabad idő kulturált eltöltésében és hatása van a család életformájára, a különféle családon belüli szokásokra és a társas kapcsolatokra. Ezt a kérdést a mi szocialistává fejlődő viszonyaink között szükségesnek látszik vizsgálni, hiszen társadalmi berendezkedésünk, sajátos művelődési viszonyaink, a kulturális forradalom eddigi eredményei, továbbá az a tény, hogy a mi viszonyaink között a televízió egészen más szerepet tölt be, mint a tőkés országokban, indokoltá teszik az ilyen irányban végzett kutatásokat.

Nem kis szerepet játszik az a forradalmi átalakulás sem, amely az utóbbi években a mezőgazdaságban végbement. Ennek kulturális kihatása ma még szinte felmérhetetlen. A parasztságnak, amely a mezőgazdaság szocialista átalakítása előtt saját munkájának rabja volt, szabad időre és ebből következően kulturálódásra és szórakozásra alig volt lehetősége. A szocialista gazdálkodásra való áttérés nemcsak az objektív lehetőségek körét tágította ki, nemcsak a munkaidőn túli szabad időt növelte, hanem az igények oldaláról is óriási változásokat eredményezett. A művelődésre és a szórakozásra fordítható idő jelentősen megnövekedett, és az életforma bizonyos mértékű átalakulása folytán az igények is emelkedtek.

II

Az 1960-as évek elején az Alföld délkeleti részén a szentesi televíziós közvetítő állomás felépülésével a vételi lehetőségek nagymértékű javulása következtében rohamosan emelkedni kezdett a televízióval való ellátottság. A közvetítő lánc kiépülésével először csak a városi és ipari településeken, később azonban a falukban is megsokasodtak a házak fölé emelkedő antennák. Ezt a folyamatot nagymértékben siettetette és elősegítette a mezőgazdaság szocialista átszervezése, amely a szervezett munkára való áttéréssel, a parasztság számára biztosított emberibb munkával és szabad idővel, és ebből következően a kulturális igények felkeltésével kedvezően befolyásolta a televízió elterjedését.

1. A televízió — véleményünk szerint — alakító hatással van az emberek szabad idejére és művelődésére, intenzív mértékben befolyásolja a társas kapcsolatokat. Ugyanakkor feltételezzük, hogy elterjedése negative érinti az egyéb tömegkommunikációs eszközöket, csökkenti az érdeklődést a film, a rádió, a könyvek, az újságok és a folyóiratok olvasása és a különböző szabadidő-aktivitások iránt.

2. Feltételezzük — elsősorban szubjektív benyomásainkra alapozva —, hogy a televízió a hagyományos népművelési formákkal szemben aktualitásánál, rugalmasságánál és audio-vizuális jellegénél fogva növekvő szerepet játszik. Hatással van a nézőknek a művelődési és szórakoztató jellegű rendezvényeken való részvételére, és jelentősen befolyásolja a nézők mobilitását.

3. Ami a televíziónak a családon belüli hatását illeti, az a véleményünk, hogy ez az eszköz óriási változásokat hozott a család belső életében. Hatással van a különféle családi szokásokra, az életvitelre, és az a véleményünk, hogy a készülék

* Részlet egy nagyobb tanulmányból.

megvásárlása utáni első időszakban hatása az egész szabadidő-struktúrára vonatkozik, így például a nők esetében még a háztartási munka végzését is bejótásolja. Véleményünk szerint hatása nem azonos a férfi és a nő nezekre, az utóbbiakra intenzívebb, több időt töltenek a képernyő előtt, mint a férfiak. Ha ez a feltételezés igaz, ebben az esetben a családon belüli munkamegosztás kialakult gyakorlatában a nők rovására csökkenti a pihenésre és így az avásra fordítható időt, hiszen a házi munkát az adás miatt csak későbbi időpontban lehet elvégezni.

4. Feltételezzük azt is, hogy a televízió jelentős szerepet játszik a családok munka utáni közös együttlétében, amit audio-vizuális jellege, újszerűsége és műsorainak sokoldalúsága feltétlenül elősegít. Ez a hatás azonban nemcsak az adás idejére vonatkozik, hanem egy-egy intenzív élményt jelentő műsor megtekintése a családon belül még napok múltán is beszédtema lehet.

5. Falusi viszonyok között a televízió — ezt a várositól kisebb mértékű elterjedése alapján van okunk feltételezni — csökkenti a családok izoláltságát, fejleszti a társas kapcsolatokat, kollektív élmények révén elősegíti — bizonyos bonyolult áttételekben — az egységesebb szemléletmódot, sőt az egységes paraszti osztlály kialakulását is.

6. A televíziónak, mint a legkorszerűbb és legvonzóbb tömegkommunikációs eszköznek a jelentőségét illetően az a véleményünk, hogy nagymértékben hozzájárul a falu hátrányosabb helyzetének a felszámolásához, mert a világ eseményei a televízió közvetítésével az eddiginél sokkal rövidebb idő alatt jutnak el a befogadókhöz, növelve politikai és társadalmi érdeklődésüket. Ezzel szemben azonban az a feltételezésünk, hogy a televízió új nézőinek — legalábbis a vásárlás utáni 1—2 évben — csökken a politikai és társadalmi aktivitása. Véleményünk szerint ez azonban csak átmeneti jelenségnek fogható fel, érvényessége csak addig áll fenn, amíg a néző a televíziót a tömegkommunikációs eszközök sorában arra a helyre állítja, amely megilleti, tehát feltételezésünk a televíziónak megszokássá válásáig van érvényben. Amikor a néző erre a fokra jut, tehát befejeződik szabad idejének „újrafelosztása”, feltételezzük, hogy politikai és társadalmi aktivitása, kulturális mobilitása éppen tájékozottsága révén a korábbinál erősebb lesz. Ezt az időt körülbelül 1—2 évről fogjuk fel, véleményünk szerint körülbelül ennyi idő szükséges ahhoz, hogy a televízió a különböző szabadidő-aktivitások közé beilleszkedjék, megközelítően ennyi idő kell ahhoz is, hogy a néző a különböző műsorok között szelektálni tudjon.

Ez a feltételezés természetesen nem lehet egyformán érvényes valamennyi demográfiai csoportra, hiszen műveltség- és foglalkozásbeli tényezők ezt az időt jelentősen csökkenthetik, illetve meghosszabbíthatják.

III

Feltételezéseinket természetesen csak tudományos igényvel végzett vizsgálat támaszthatja alá, illetve cáfolhatja meg. Meg kell jegyeznünk, hogy a televízióhatáskörével kapcsolatosan szükségképpen nem differenciálhattunk különféle családtípusokat, csak általánosságokban mozoghattunk, függetlenül olyan rendkívül fontos tényezőtől, mint a családtagok száma, a szociális hovatartozás, barátok, rokonok és szomszédok, vagy nem utolsósorban a lakásvizonyok. Ezek mind-mind újabb motivációkat hozhatnak létre, amelyek az összképet befolyásolhatják. Általánosításaink tehát nem tekinthetők törvényszerűeknek, csupán jelzések lehetnek, amelyek a fő tendenciák érvényesülését mutatják.

A. MINTAVÉTEL ELOKESZITÉSE

A hipotézis felállítását után az adott lehetőségek figyelembevételével a legcélszerűbb megoldásnak egy olyan mintavétel látszott, amely az adott községek televízióval való ellátottságát figyelembe véve, megfelelő nagyságú mintát választva felelet adhat a hipotézisben foglalt feltételezésekre.

A kiválasztott községek (Csorvás, Elek, Mezőkovácsháza, Sarkad és Vésztő) televízióval való ellátottsága megfelel, illetve valamivel felette van az országos átlagnak, amit elsősorban gazdasági-termelési sajátosságaik, termelészövetkezeteiknek az országos átlagot meghaladó termelési értéke, illetve az egy családra jutó magas részesedés is magyaráz.

A megvizsgált öt község az Alföld e részére jellemző nagy lélekszámú települések, közül való, valamennyi lakossága felette van a hatezernek, összefüggő, rendezett települések, amelyekben a mezőgazdaság mellett az iparnak is szerepe van a termelésben (például Sarkad esetében), akár úgy, hogy helyben kínál munkaalkalmat, akár pedig úgy, hogy egy-egy nagyobb ipari centrum (Békéscsaba, Gyula, Mezőhegyes) vonzáskörzetébe tartoznak. Az ipar említése annál inkább szükségesnek látszik,

mert éppen a munkásoknak a parasztoktól sokban különböző életmódja és szokásai miatt a helyi televíziótulajdonosok között az iparban (beleértve a helyi ipart is) foglalkoztatottak közül relative nagyszámú televízió-előfizetőt találtunk, akik mintánkban is nagyjából számuknak megfelelő arányban vannak képviselve.

A községek kiválasztásánál bizonyos adottságokat igyekeztünk figyelembe venni, így például azt, hogy valamennyi községünkben megfelelő, vagy annál jobb vételi viszonyok legyenek, ami elsődleges feltétele a televízió terjedésének. A kiválasztásnál egyaránt szerepeltek olyan községek, amelyekben a közeli városok kulturális és egyéb hatása érvényesül (Csorvás—Orosháza, Elek—Gyula), illetve olyanok, amelyek viszonylag távol esnek a városoktól (Véztő, Sarkad, Mezőkovácsháza).

Az előkészítő munka során vizsgálat tárgyává tettük az említett községek bennünket leginkább érdeklő demográfiai adatait, az életmóddal kapcsolatos különféle mutatókat, a kultúrstatistika jellemzőbb adatait. Bár az öt község jellegét tekintve közel áll egymáshoz, mégis jelentős különbségeket mutatnak a következő adatok, amelyek közül néhány jellemzőbbet az alábbiakban mutatunk be:¹

A község és lakóinak száma (1964)	Ezer lakosra jutó tv-készü- lékek száma (járási szinten)	Kiskereskedelmi és vendéglátó forgalom ezer Ft-ban		
Elek	6 126	30	21 898	4 770
Mezőkovácsháza	5 927	45	51 489	7 759
Csorvás	7 116	45	31 698	7 290
Sarkad	11 976	25	72 987	13 053
Véztő	10 123	21	37 984	9 090

A televíziós készülékek ezer lakosra eső számánál a kétségtelenül jelentős különbséget az illető területnek Szentestől való távolsága magyarázza, a vételi lehetőségek Békés megye északibb részén (Véztő) valamivel kedvezőtlenebbek, mint a közelebb fekvő községekben (Csorvás, Mezőkovácsháza, Elek).

Az életmódot, amelynek a szabad idővel szoros kapcsolata van, döntően befolyásolja a műveltség, a jövedelem nagysága és a termelés, mint ahogyan az utóbbiak is visszahatnak a szabad időre, illetve annak eltöltésére. Vizsgálódásunk szempontjából tehát nem lehetnek közömbösek például a kiskereskedelem vagy a vendéglátó vállalatok forgalmi adatai sem, mert ezek különböző tendenciák érvényesülését mutathatják. Fenti táblázatunkból például jól megfigyelhető az, hogy az ezer lakosra jutó tv-készülékek száma és a vendéglátó üzemek adatai között különösebb összefüggés nem állapítható meg, tehát nem állítható, hogy a televízió terjedésével az emberek kevesebbet mennek vendéglőbe. A kiskereskedelmi forgalom és az ezer főre eső tv-készülékek száma között viszont bizonyos korreláció minden erőltetés nélkül kimutatható, ha figyelembe vesszük a község lakóinak számát is. Jól mutatja ezt Mezőkovácsháza és Csorvás, amely községeket mintánkban a legideálisabbnak tartunk, mert összességükben kiegyensúlyozott viszonyokat tükröznek.

A községek kiválasztásánál a fentiekén kívül még azt is figyelembe kellett venni, hogy a megvizsgálandó községek egyben olyanok is legyenek, ahová a 10 napos falusi népművelési gyakorlaton részt vevő hallgatókat elküldhetjük, ugyanis a felvétel lebonyolításához szükséges anyagiak hiányában azokra az egyetemi hallgatókra kellett támaszkodni, akik mint a fakultatív népművelési speciális kollégium hallgatói a Művelődésügyi Minisztérium és az érdekelt felsőoktatási intézmények szervezésében népművelési gyakorlaton vettek részt. A gyakorlatot megelőző megbeszélésen a Békés megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztályával közösen sikerült a számunkra legmegfelelőbb községeket kiválasztani. A kutatást 1966 február folyamán végeztük.

A MINTAVÉTEL

A községekben a televízióval való ellátottság mértékét figyelembe véve, általában 30—40 család került be a mintába. Az egyes községekben a minta összeállítása úgy történt, hogy hallgatóink a helyi postahivatal által nyilvántartásba vett televízió-előfizetők közül a véletlen mintavétel módszerével választották ki a megvizsgálandó egyedeket.

A vonatkozó szakirodalomból ismeretes, hogy a véletlen mintavételnél milyen szerepet játszhat a szubjektív torzítás, az a tény, hogy a kérdezőbiztos a véletlen kiválasztás végrehajtásának menetébe szubjektív tényezőket vihet bele.² Eppen ezért már az előkészítő munka során a kérdezés technikájának begyakorlására nagy súlyt helyeztünk.

A szakirodalomból az is ismeretes, hogy mindenféle kikérdezés valamiféle bizalmi kapcsolaton alapul. Eppen ezért a kérdezőbiztosok azt a feladatot kapták, hogy a kérdéseket bizalmas beszélgetés formájában tegyék fel, azokat semmiképpen se olvassák az interjúlapról, a beszélgetés folyamán kapott válaszokat pedig úgy rögzítsék, hogy az ártalmatlan beszélgetés ne váljék kínos kikérdezéssé.

A felvételt községenként 3—4 személy végezte, így nem kellett attól tartani, hogy egy személy esetleges szubjektív torzításai a kapott eredményeket befolyásolni, illetve torzítani fogják. Eppen ezért arra törekedtünk, hogy a lehetséges torzításokat eleve kiküszöböljük, amely minden esetben fennáll, ha a kérdezőbiztos részéről bármilyen döntési, illetve ítéletalkotási lehetőség marad. A véletlen mintavételi eljárás kidolgozásánál tehát figyelembe kellett venni azt, hogy minden személyes választási lehetőséget kiküszöböljünk, nem hagyva teret a kérdezőbiztosok részéről az ellen- vagy rokonszenvnek.

Azt tűztük ki célul, hogy a kijelölt öt községben a televíziótulajdonosok 6—8⁰/₀-át fogjuk mintánkba venni, mert az volt a véleményünk, hogy egy ilyen nagyságú minta már megmutatja a hipotézisben foglaltakat, elég megbízható arra, hogy a nyert eredményeket általánosítani lehessen.

A véletlen mintavételt az úgynevezett *lány interjú* (permissive interviewing) módszerével hajtottuk végre, amely kérdezőbiztosaink feladatává tette, hogy a kikérdezettel lehetőség szerint szoros bizalmi viszonyba kerüljenek. A kérdezőbiztosok kiválasztásánál is igyekeztünk ezt a célt szem előtt tartani. A kérdezőbiztosok — tekintettel arra, hogy már előzőleg ismertek voltak — kiválogatásánál emberi magatartásukat, habitusukat, fellépésüket és külső megjelenésüket is a cél érdekében szándékoztuk gyümölcsoztetni.

A kérdezőbiztosok a kioktatás során arra vonatkozóan is utasítást kaptak, hogy az interjú során igyekezzenek kerülni az olyan szituációkat, amely lehetővé tenné, hogy harmadik személy véleménye befolyásolja a kapott eredményeket.

Hallgatóink — tehát a kérdezőbiztosok — megjelenése már eleve egy csomó találgatásra adott okot, ugyanis a megyei újság előzőleg hírt adott arról, hogy a 10 napos falusi népművelési gyakorlatra mely községekbe utaztak egyetemi hallgatók. Számítva arra, hogy jelenlétüket először valamilyen formában meg kell magyarázni, a kioktatás során olyan utasítást is célszerűnek látszott adni, amely ezekre a kérdésekre adott választ.

Maga a felvétel esetünkben azt jelentette, hogy a mintába került tv-előfizetőt két kérdezőbiztos kereste fel, éspedig oly módon, hogy az erre a célra sokszorosított levéllel előre értesítést küldtek a vizsgálat céljáról és látogatásuk várható időpontjáról.

Itt szükséges megemlíteni, hogy az előre való értesítésnek ez a módja nem minden községben vált be, ugyanis az előfizetők egy része arra számított, hogy a kérdezőbiztosok a televízió műsorával kapcsolatban közvéleménykutatást folytatnak, ennek tulajdonítható, hogy egyes helyeken egész listákat állítottak össze annak reményében, hogy kívánságaik és megjegyzéseik a televízió műsorával kapcsolatban majd eljutnak az illetékesekhez, és az általuk kívánt módon fog változni a műsor. Tekintve, hogy vizsgálatunknak ilyen célja nem volt, ezért időbe telt, amíg ezeken a helyeken a kérdezőbiztosok jövetelük valódi célját elmondhatták.

Az interjú módszert azért részesítettük előnyben a kérdőíves kitöltéssel szemben, mert az volt a véleményünk, hogy esetünkben az előbbi sokkal célravezetőbb, hiszen a megkérdezettek közvetlen hangulatú beszélgetés közben sokkal inkább igyekeznek magukat, körülményeiket és szokásaikat a valóságnak megfelelően bemutatni, mint a kérdőív esetében, ahol nincs meg a kérdezett és a kérdező között a közvetlen kapcsolat, mechanikus a felvétel, nincs lehetőség a téma sokoldalú megközelítésére, amely az interjú esetében eleve adott. Az a lehetőség, hogy két személy egy interjú keretében kapcsolatba lép egymással, nagyon hasonlít a mindennapi cselekvéshez, nincs kikérdező jellege, noha a kérdezőbiztos tudatos irányba fordítja a beszélgetést, előre meghatározott ingereket küldve az interjúvált felé.

Röviden szólunk kell az interjúlapról. A vonatkozó szakirodalomból figyelemre méltó E. K. Scheuch-nak az interjú szerepéről írt tanulmánya,³ amelyben a szerző kimutatja, hogy az interjú során a kérdések egyes csoportjainak

az elhelyezése jelentős hatást gyakorolhat az egész interjú kimenetelére, használhatóságára és megbízhatóságára. Interjúlapunk összeállításánál figyelembe vettük azt a tényezőt, amelyet Scheuch „*elhelyezési hatás*”-nak nevezett, amely azt jelenti, hogy az interjú során a kérdések egyes csoportjainak elhelyezése, egymáshoz viszonyított sorrendje nagyon fontos tényező, hatásával a nyert eredmények használhatósága vonatkozásában számolni kell.

Ugyanígy figyelembe vettük az úgynevezett „*kisugárzási hatás*”-t is, valamint azt a tényezőt, amelyet a szerző „*figyelem feszültségi görbé*”-nek nevezett. Eszerint előre meg lehet határozni, hogy miként alakul az interjúvaltnak az a készsége, hogy emocionálisan kapcsolódjon a témához, és hogy milyen intenzívek a reakciói az interjú során.

Interjúlapunkon néhány kérdést kiemelten szerepeltettünk, így többek között azokat, amelyek a televíziónak a családon belüli szokásokra való hatása felől érdeklődtek, arra kerestek választ: hogyan alakultak a televíziós készülék megvásárlása óta a társas kapcsolatok, illetve milyen hatása van a televíziónak az egyén művelődésére, részvételére a különféle rendezvényeken. A demográfiai adatokat a bevált gyakorlat szerint az interjúlap végén szerepeltettük. Ezt nem csak abból a megfontolásból hagytuk a végére, mert ezek megválaszolása már nem igényel nagyobb fokú koncentrációt, de azért is, mert feltételeztük, hogy egy hosszabb beszélgetés végén az interjúvaltnak őszintébben válaszolnak olyan kérdésekre, amelyek az életkorra és az iskolai végzettségre vonatkoznak, melyről sok ember a tapasztalat szerint nem beszél szívesen, illetve magát előnyösebben igyekszik beállítani, mint ami a valóságnak megfelel.

Az interjúlap kapcsán szólni kell a kérdések természetéről is. A televízió-nézési szokások, a szituáció és a magatartás mérése céljából szükségesnek látszott annak megállapítása, hogy a mintába került előfizetők mióta tulajdonosai a készüléknek, sőt e magatartások közelebbi megértését az a kérdésünk segítette elő, amely arra vonatkozott, hogy ki volt a családban a televíziós készülék megvásárlása mellett, illetve ellen. Ugyancsak e magatartás felmérésére adott választ az a kérdésünk, amelyik a nézési gyakoriságra vonatkozott, illetve arra kerestett feleletet, hogy a család tagjai beszélgetnek-e adás közben, fogadnak-e vendégeket, s ha igen, azokhoz rokoni, baráti, szomszédi vagy munkatársi kapcsolatok fűzik-e?

A kérdések tulajdonképpen nyitottak voltak, a válaszokat maga a megkérdezett alkotta meg, amelyet a kérdezőbiztos az interjúlapon a megfelelő módon rögzített.

Interjúlapunkat a könnyebb kezelhetőség céljából megszámoztuk, megjelölve rajtuk a mintavétel helyét és a kérdezőbiztos nevét. Az interjúlap rotaprint sokszorosítással készült, s tekintve, hogy feldolgozását elektronikus számítógéppel terveztük, ezért az úgynevezett kódkockák feltüntetése nem látszott szükségesnek.

A BAZISADATOK

A felvétel lebonyolításával megbízott kérdezőbiztosok a helyszínen — az utatásnak megfelelően — a legelső napot azzal töltötték, hogy a helyi vezetőkkel megismerkedjenek. Ezt nagyon fontosnak tartottuk, hiszen a felvétel során előadódó különböző problémák megoldásában egyébként teljesen egyedül álltak volna. A vezetőknek elmondták munkájuk célját, és ehhez segítségüket kérték.

A felvétel első napján került sor az előbbieken már ismertetett módon a minta összeállítására. Szükségesnek látszott, hogy az egész községre vonatkozóan alapvető művelődési bázisadatokat is összegyűjtsünk, olyanokat, amelyek a népszámlálási kötetekben nem találhatók meg. Ezeket a bázisadatokat egységesen mind az öt községben összegyűjtöttük, arra törekedve, hogy az egyes mutatókat több évre visszamenően megvizsgálva a község egész művelődési helyzetéről áttekinthető képet kapjunk, melynek alapján felvételünk adatait is értékelhetőbbé tehesük.

AZ ADATOK FELDOLGOZÁSA

A felvétel befejeztével a kérdezőbiztosoktól az interjúlapokat összegyűjtöttük, és tapasztalataikról, benyomásaikról megbeszélést folytattunk. Előzőleg a felvétel színhelyén a munkát személyesen is ellenőriztük, a szerzett tapasztalatokról menet közben is tájékozódunk. Megállapítható volt, hogy a felvétel lebonyolításával megbízott egyetemi hallgatók valamennyien lelkiismeretes és alapjában véve megbízható munkát végeztek.

A kérdezőbiztosok közül többen is úgy nyilatkoztak, hogy a felvétel során az a benyomásuk alakult ki, hogy a megkérdezettek olyan konkrét kérdésekre, amelyek például a napi televíziónézési időtartamra és a heti — általuk vélt — óraszámra vonatkoztak, irreálisan magas óraszámokat közöltek. Lehetséges, hogy a megkérdezettek — látva, hogy a kérdezőbiztosok érdeklődése a televízióra és ezen keresztül művelődésükre vonatkozik, kedvezőbb színben akarták magukat feltüntetni. Talán ez magyarázza az eredményekben kapott, általunk is magasnak tartott óraszámokat.

Az interjúlapokon nyert adatok feldolgozása a József Attila Tudományegyetem Kibernetikai Laboratóriumában történt M-3-M típusú elektronikus számítógép segítségével. A programozás munkáját *Salánki Istvánné* és *dr. Hódi Gabriella* tudományos munkatársak végezték.

A feldolgozás gépesítése lehetővé tette, hogy az egyes kérdéseket a legkülönbözőbb oldalról lehessen megközelíteni. Így alkalom nyílt arra, hogy a nyert eredményeket a nem, a kor, a foglalkozás, az iskolai végzettség és a televíziós készülék vásárlási évének függvényében vizsgálhassuk. A demográfiai adatok feldolgozása azt is lehetővé tette, hogy a fentiek differenciáló hatását is kimutathassuk, amelyről hipotézisünkben már megállapítottuk, hogy nagyon fontos tényezők, velük és hatásukkal mindenképpen számolni kell.

Az öt községben mintánkba 160 televíziónéző került, adataink tehát ezekre a nézőkre vonatkoznak, belőlük természetesen az érintett családok televíziónézési szokásaikra, a televízió által kiváltott hatásokra is lehet bizonyos következtetéseket levonni, hangsúlyozva, hogy ezek az általánosítások csak esetlegesek lehetnek.

A falu és a város közötti különbségek megmutatására és kontroll céljából az öt Békés megyei községben végzett vizsgálatot teljesen azonos módszerekkel, azonos nagyságú mintavétellel három hónappal később Szegeden is elvégeztük. Az interjút a Békés megyében előzőleg működő egyetemi hallgatók folytatták, az adatok feldolgozását ugyancsak gépi úton a JATE Kibernetikai Laboratóriumában végeztük el.

Úgy gondoljuk, hogy a városi községben végzett felvétel adatai alkalmasak olyan összefüggések megmutatására is, amelyek hipotézisünkben nem szerepeltek, a falu és a város összevetése lehetővé teszi bizonyos konzekvenciák általánosítását is.

Mielőtt áttérnénk a nyert eredmények értékelésére, szükségesnek látszik megjegyezni azt, hogy az elektronikus számítógép által számított százalékokban az esetek többségében két tizedest kaptunk, ezen nem változtattunk, tehát nem kerekítettük egész számokra.

1. sz. táblázat

Mikor vásárolták a készüléket? (Az egész sokaság százalékában)					
1965	1964	1963	1962	1961	1960 vagy előbb
Békés megyei községek					
26,00	28,50	15,00	10,00	8,50	12,00
Szeged					
15,62	25,00	20,62	15,62	14,37	8,74

A fenti adatok jól mutatják a televízió elterjedését Békés megye községeiben, azt, hogy a zentesi közvetítő állomás felépülése után rohamos fejlődésnek indult a televíziózás, amely 1961-ben ugyan egy kissé megtorpant, de 1962-től ismét emelkedő tendenciát mutat. Az, hogy a mintába kerültek közül a legkisebb számban az 1961-ben készüléket vásárlók vannak, bizonyára kapcsolatba hozható a mezőgazdaság szocialista átszervezésével, amikor a jelek szerint elsősorban a mezőgazdasági lakosság tv-készülék vásárlása e fontos esemény miatt visszaesett. Külön ki kell emelni azt, hogy a mintába került 160 család közül 87 családban

1964. és 1965. évben vásárolták a készüléket. Ez az adat jól tükrözi a televízió viharos elterjedésének az utóbbi években a falun is felfokozott ütemét, azt, hogy a televízió hatása napjainkban gyűrűzik végig a falun.

Ezzel szemben a szegedi mintában azt tapasztaljuk, hogy 1960-tól kezdve egyenletesen emelkedő tendenciát mutat a televízió elterjedése. Amíg Békés megye községeiben a megvizsgáltaknak több mint a fele csak 1964- és 1965-ben vált rendszeres televíziónézővé, addig Szegeden ez a folyamat már 1963-ban végbement, jelezve azt, hogy a városi emberek anyagi lehetőségei ezekben az években összehasonlíthatatlanul jobbak voltak, mint a vizsgált községekben élőké, de nagyobb volt ezenfelül feltehetően kulturális érdeklődésük és a szórakozás iránti igényük is, amely szintén erősen befolyásolja és motiválja a televíziós készülék nem kis kiadással járó megvásárlását.

Az a tény, hogy a televízió falun és városon relatíve ilyen gyorsan terjedt el, arra kell hogy felhívja figyelmünket, hogy hatáskörével foglalkozunk, azt elemezzük, az egész népet érintő tudatformáló tevékenységben sok lehetőséget nyújtó segítségét felhasználjuk, és az élő népművelési munka szerves részének tekintjük.

A televízió hatásának vizsgálatánál nem lehet egyedüli szempont a működésben levő készülékek száma, hiszen ez még nem nyújthat valódi képet. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azokat sem, akik egy-egy családi közösségen belül estéről estére nézik a műsorokat, mint ahogy hiba volna figyelembe nem venni — különösen falusi viszonyok között — azt a ténytet, hogy az adásokat sokszor a családon kívül a szomszédok, ismerősök és barátok is nézik.

A televízió az első időszakban, amikor a családok zöme még nem rendelkezik készülékkel, sokkal inkább közösségi szórakozási és művelődési eszköz, mint a későbbiekben. A televíziózás jellegzetesen családi ténykedésnek fogható fel, mint a rádió is az volt megjelenésének első időszakában. További eredményeink értékelésénél és következtetéseink levonásánál ezt a ténytet nem szabad figyelmen kívül hagyni. Ha a televízió elterjedését, ennek ütemét általános kultúrpolitikai és népművelési szempontból nézzük, a mintából is kitesző nagyfokú vásárlási kedv feltétlenül arra hívja fel a figyelmet, hogy korunk legjelentősebb tömegkommunikációs eszköze tömeges elterjedésének vagyunk a tanúi, egy olyan eszköznek, amelyben egyetlen népművelési intézménynek sem szabad vetélytársat látni, ellenkezőleg: a televízió által nyújtott lehetőségeket sokoldalúan fel kell használni, mert a televízió az, amely a legintenzívebben tud behatolni a családba. Ezt a „behatolást” elsősorban audio-vizuális volta teszi lehetővé. Több szerző rámutatott erre, köztük a francia *J. Cazeneuve* is, aki szerint a televízió „a kép miatt individuálisabban és intenzívebben tud behatolni a nézők közé”.⁴ Ez az intenzivitás egyik magyarázó oka lehet — az életszínvonal, valamint a kulturális kiadásokra fordított összegek emelkedése mellett — annak, hogy az utóbbi 2—3 évben a televíziózás ilyen nagy fejlődést ért el.

(Folytatjuk.)

JEGYZETEK

¹ Békés megyei statisztikai évkönyv 1965.

² Vö.: G. U. Yule—M. G. Kendall: Bevezetés a statisztika elméletébe. 16. fejelet. Budapest, 1964.

³ E. K. Scheuch: Das Interview in der Sozialforschung, in = Handbuch der empirischen Sozialforschung, Stuttgart, 1962.

⁴ J. Cazeneuve: Sociologie de la radio-télévision, Paris, 1963.